

El català naixent:
Estudi filològic d'un text del segle XI:
Jurament de compareixença

Rosa Bataller Mascarell

Treball Final de Carrera de Filologia Catalana
Universitat Oberta de Catalunya
Juny 2012

Consultora: Carme Vives Regàs
Tutor: Vicent Garcia Perales

Agraïsc l'enorme col·laboració i l'interés mostrat per part de la meua consultora Carme Vives Regàs, i molt especialment l'inestimable ajuda del meu tutor Vicent Garcia Perales. Així també vull recordar a la meua tutora al llarg d'aquests semestres a la UOC, M.Mercè Solé Sanosa.

Gràcies de tot cor.

ÍNDIX

- 1) Introducció: presentació del treball.
- 2) L'estat de la qüestió.
- 3) Contextualització del *Jurament de compareixença*: el segle XI a Catalunya.
 - a) Marc històric: la Catalunya del segle XI.
 - b) Marc cultural
 - c) El *Jurament de compareixença*: contextualització del text en el sistema judicial català del segle XI.
- 4) Context lingüístic: la llengua catalana del segle XI
 - a) Caracterització general de la llengua del segle XI
 - a. Trets fonètics
 - b. Trets morfològics i sintàctics.
 - c. Trets lèxics.
 - b) Context sociolingüístic: fenòmens històrics que afavoreixen la consolidació de la llengua catalana.
 - c) Context lingüístic de les llengües romàniques veïnes.
- 5) Estudi lingüístic del *Jurament de compareixença*.
 - a) Primers testimonis escrits de la llengua catalana. Valoració del *Jurament de compareixença* en aquest context.
 - b) Caracterització formal del *Jurament de compareixença*. Estudi lingüístic
 - i) Presència d'elements pròpiament llatins al text.
 - (1) Trets fonètics.
 - (2) Trets morfològics i sintàctics.
 - (3) Trets lèxics.
 - ii) Presència d'elements romànics.
 - (1) Trets fonètics.
 - (2) Trets morfològics i sintàctics.
 - (3) Trets lèxics.
 - iii) Anàlisi comparativa del text amb els trets definitoris de la llengua del moment.
- 6) Conclusions

Bibliografia.

Annexos.

1. Introducció. Presentació del treball.

Al llarg dels anys, un dels principals interessos de la lingüística catalana ha estat l'estudi i el coneixement dels orígens de la nostra llengua. Aquest objectiu, però, s'ha trobat amb diverses dificultats en cadascuna de les diferents èpoques històriques objectes d'estudi. Una de les més complicades és, sense dubte, l'etapa de formació de la llengua catalana, per diversos motius: la llunyania històrica, la impossibilitat de conèixer la llengua oral (fonamental durant els primers segles de formació de la llengua) i l'escassetat de testimonis escrits. És per això que en el nostre treball emprenem, precisament, l'estudi filològic d'un dels pocs texts arcaics que s'han conservat, concretament d'un text del segle XI: el *Jurament de compareixença* (1031-1035), amb la intenció caracteritzar-lo i definir-lo lingüísticament.

Com hem dit, una de les màximes dificultats en l'estudi de la llengua d'aquest període rau en la dificultat que comporta l'estudi de les fonts. Principalment, perquè no hi ha testimonis de la llengua oral i ens hem de remetre exclusivament als texts escrits. Aquest fet és fonamental si tenim en compte que, si bé l'estudi de la dicotomia llengua oral/llengua escrita és essencial per a qualsevol període de la història de la llengua, ho és més encara per a l'estudi de la llengua del segle XI. Hem de pensar que parlem d'una llengua catalana "naixent", en ple procés de creació, on són els parlants qui van donant-li forma a allò que en un futur anomenarem "llengua catalana".

És per això que no podem marcar una data inicial a partir de la qual allò que es parla ha deixat de ser llatí i ha esdevingut català, de la mateixa manera que, en un estadi evolutiu anterior, mai s'havia tingut consciència de l'aparició d'un llatí vulgar de caràcter oral enfront del llatí clàssic dels texts. Per tant, podem establir que el canvi del llatí al català va ser lent i gradual, i probablement, cap generació no tingué mai la sensació de parlar una llengua diferent de la dels seus predecessors, de manera que el canvi lingüístic es produïa de manera imperceptible.

D'altra banda, cal tenir en compte que els texts escrits coetanis tampoc no reflecteixen l'estadi real de la llengua, en tant que, segons les convencions del moment, aquests s'escriuen en llatí. Aquest llatí, però, seria cada vegada més artificios i allunyat de la llengua llatina clàssica, de manera que sovint els que redactaven aquests texts utilitzaven, de manera conscient o inconscient, cada vegada més paraules, expressions o estructures lingüístiques pròpies de la llengua oral.

Un altra dificultat ha estat la creença que els primers texts a tenir en consideració havien de ser literaris, unida al fet que, tradicionalment, s'ha identificat la llengua literària amb l'occità. De fet, els primers testimonis literaris del català estan escrits, precisament, en occità. Val a dir en aquest punt que, en la literatura oral de caràcter popular, ja se'n faria ús d'una mena de *Koiné* catalana-occitana, fruit dels estrets lligams entre aquests territoris des dels inicis de la llengua amb la romanització i fomentada més tard pels estrets vincles establerts entre la noblesa catalana i occitana. Més encara, el fet que l'occità fóra utilitzat per a compondre la poesia feta a Catalunya fins als segles XV, unit a la identificació entre la història de la llengua i la història de la literatura que hem dit abans, afermava encara més aquesta identificació lingüística.

Tot i això, el que és cert és que des del segle IX trobem, inserits en els texts llatins del moment, elements lingüístics que ens permeten parlar ja d'una incipient llengua catalana, diferenciada de les llengües romàniques veïnes. De fet, aquestes primeres troballes lingüístiques són les que ens permeten afirmar que el català va nàixer i es va desenvolupar en el marc geogràfic que actualment ocupa, i que no es tracta d'una projecció dels parlars de la Gàl·lia arribats a les nostres terres amb la invasió carolíngia¹. Tot i això, el parentesc entre el català i els parlars occitans sembla innegable, pel fet que ambdues llengües descendeixen de la mateixa branca del llatí vulgar i que entre ambdues zones geogràfiques han existit una estreta relació.

¹ Moran i Ocerinjauregui 2004, pàg. 433.

D'acord amb totes aquestes consideracions, i deixant de banda la literatura catalana-occitana, és fàcil entendre perquè durant molt de temps s'han considerat les *Homilies d'Organyà* (segle XII-XIII) com el primer testimoni escrit en llengua literària catalana, ja que és el primer text conservat dotat d'uns elements més o menys literaris. Més tard, es va considerar que la traducció al català del manual jurídic llatí *Liber Iudicorum* (segle XII) constituïa el primer testimoni escrit en català, tot i no ser un text literari. En els darrers temps, però, prestigiosos lingüistes consideren que els texts del segle XI constitueixen ja el primer testimoni escrit d'un català subjacent al llatí molt romanitzat d'aquests texts. Adduir arguments que donen suport a aquesta opinió serà l'objectiu del nostre treball.

2.- L'estat de la qüestió.

No resulta fàcil precisar amb criteris exclusivament lingüístics quan una llengua es distingeix de manera inequívoca d'aquella de la qual procedeix genèticament. Amb relació a les llengües romàniques, és per això mateix difícil de datar l'època en què es donen les condicions morfosintàctiques i fonètiques que permetin de reconèixer sistemes lingüístics prou diferenciats del llatí vulgar. La qüestió es complicaria encara més si, ultra l'evidència dels fets lingüístics, apel·léssim a la consciència dels parlants que s'hi veuen afectats. Probablement, les nocions de consciència, sentiment diferencial o sentit històric són massa modernes per a un camperol altmedieval il·letrat, (...).

Antoni Ferrando, 2011

Tradicionalment, s'ha convingut a establir la data de naixement d'una llengua d'acord amb la datació de la troballa escrita més antiga en aquesta llengua, deixant de banda altres factors sociolingüístics que permetrien establir cronologies diferents: en primer lloc, perquè no se sol tenir en compte la dicotomia oralitat/escriptura que es produeix en qualsevol llengua, en què la llengua oral sol ser més innovadora que la llengua escrita, i per tant, la realitat oral va sempre per davant de la corresponent plasmació escrita; en segon lloc, perquè tampoc no se sol tenir en compte la situació de diglòssia

en què viu el català respecte al llatí en els seus moments inicials: el reduït nombre d'àmbits en què s'emprava la llengua escrita, tots ells cultes i formals, dificultava la presència en texts escrits d'elements propis de la parla col·loquial (per definició menys conservadora i més donada al canvi lingüístic); a més a més, perquè la presència d'una determinada llengua o una altra en el texts ve donada, en la majoria dels casos, per convencions establertes en funció de les institucions que acaparen el poder polític, econòmic, administratiu, religiós, cultural, etc., i que no sempre coincideixen a representar la situació sociolingüística real d'una societat.

En atenció a aquestes consideracions, en els darrers temps lingüistes eminents com Josep Moran, Joan Bastardas o Joan Anton Rabella van més enllà i afirmen amb contundència que existeixen testimonis escrits en català anteriors a les *Homilies* i al *Liber Iudicorum*. Josep Moran considera que els primers texts escrits que presenten trets pròpiament catalans, diferenciats del llatí i no comuns a altres llengües romàniques veïnes com el castellà o l'occità, són del segle XI, tot i que al llarg del segle X ja es troben documents amb exemples clars de lèxic català. En efecte, Josep Moran afirma que el fet que no ens haja arribat cap text escrit en català del segle X no implica que no haja pogut existir, sinó que simplement no ens ha arribat. Com a prova addueix la troballa de Jaime Villanueva, que comenta l'existència d'una primera frase en català en un manuscrit científic del segle VIII, perdut en el segle XIX. Es tracta d'unes anotacions al marge del llibre on es pot llegir la frase: **magister ms. no vol (o novel) q; me miras novel**. Sens dubte, la importància de la troballa rau en el fet que la lletra emprada per a fer aquesta anotació és del segle X. Aquest seria el primer text conegut escrit expressament en català.²

Malauradament, no tenim constància escrita de la llengua d'aquests anys. Sí que ens han arribat, però, una sèrie de texts feudals del segle XI on es pot observar l'aplicació

² Moran i Ocerinjauregui 1989, pàg.53-93.

progressiva de la llengua catalana en l'escriptura: noms propis o mots solts al principi, frases o expressions soltes després, sintaxi totalment romànica posteriorment. El lingüista Lluís Gimeno Betí considera que aquests texts constitueixen el primer testimoni escrit bé enterament en català, bé en un llatí molt catalanitzat³. Sembla ser, doncs, que la qüestió rau, actualment, a determinar si aquests texts primitius presenten suficients elements catalans per a ser considerats com a primers exemples de la nostra llengua, o si, per contra, tot i que presenten trets romànics, han de ser considerats encara com a texts tardolatins.

Sens dubte, l'aparició del català en aquests texts reflecteix una situació del català escrit respecte al llatí que es troba influenciada ja pels condicionants que imposa la nova societat feudal. Parlem dels texts que Joan Anton Rabella anomena *híbrids*⁴. Aquestes aparicions es deuen probablement al fet que la societat feudal generava ja una gran quantitat de nous conceptes que no tenien traducció en el llatí d'aquella època i es trobaven, doncs, amb la necessitat d'emprar la llengua romànica per a descriure tots aquells nous conceptes, tot i que era sentida com una llengua inferior a la llatina i no apta per utilitzar-la en registres més formals⁵. A més a més, el baix nivell cultural propi del feudalisme inicial provocava, a banda d'un ús d'un llatí molt macarrònic, la incorporació per necessitat del romanç en l'escriptura, si no es volia córrer el perill que els implicats en el document feudal en qüestió no entengueren els termes del document. El darrer pas en aquesta evolució natural serà l'abandonament del llatí com a llengua vehicular de l'escriptura per tal de fer ús de la llengua romànica.

En quin moment ocorre aquest fet? La resposta és difícil, ja que la barrera que separa ambdues llengües és molt estreta, quan no inexistent, si entenen que el procés

³ Gimeno Betí 2005, pàg.68-69.

⁴ Rabella i Ribas 1999, pàg.12.

⁵ Gimeno Betí 2005, pàg.73.

evolutiu d'una a l'altra llengua és un procés constant i continu. Un punt clau en aquest sentit podria ser en quin moment els parlants adquireixen consciència que allò que escriuen (encara llatí) és diferent d'allò que parlen (ja romànic català) i decideixen escriure allò que parlen (primers texts en català). En aquest sentit, es podria establir que el primers texts escrits en català serien aquells texts escrits conscientment en català. D'ací la gran importància del *Liber iudicorum*: perquè evidencia que la producció de texts en català ja en el segle XII no es limita a escrits de caràcter feudal, com en el segle anterior, sinó que apareixen també les primeres traduccions conscients de texts jurídics al romanç.

Ara bé, podríem pensar també que la presència del català en els texts és anterior fins i tot a aquesta consciència, ja que molts d'aquests texts del segle XI presenten un nombre d'elements pròpiament catalans tan gran que ens permeten categoritzar-los lingüísticament de manera diferenciada d'altres texts tardolatins precedents d'altres llengües romàniques. Per tant, pensem que podem determinar una presència subjacent del català en els texts del segle XI (almenys en els de finals de segle), suficient per a no ser considerats ja texts llatins, tot i que la presència d'aquesta llengua, en major o menor mesura depenent del caràcter més o menys estandarditzat del text (formulismes, estructures fossilitzades, etc) és encara palesa. En aquest sentit farem el nostre estudi del text *Jurament de compareixença* (1031-1035).

3.- Contextualització del *Jurament de compareixença*: el segle XI a Catalunya.

a) Marc històric: la Catalunya del segle XI.

Durant aquest període de la història, Catalunya estava immersa, com la resta d'Europa, en el procés de profunda renovació ideològica, social i cultural que va suposar el pas de l'Edat Antiga a l'Edat Moderna, i que hom ha anomenat tradicionalment com a Edat Mitjana. Un gran nombre de transformacions

econòmiques, socials i culturals, que trencaven amb l'heretada tradició romana desapareguda arran de la caiguda de l'Imperi d'occident al segle v, caracteritzen les circumstàncies d'aquest període històric.

Les transformacions econòmiques es van deure, sobretot, a la intensificació i les millores tècniques en l'agricultura. Aquest canvi en l'agricultura va tenir dues importants conseqüències socials. La primera fou l'augment demogràfic, que va possibilitar el moviment colonitzador i repoblador que va fer possible la configuració territorial de l'anomenada Catalunya Vella. La segona fou l'existència, per primera vegada, d'excedents agrícoles, que es comercialitzaven als mercats i produïen beneficis. Els mercats proliferaren, autoritzats pel noble o bisbe corresponent i atreïen a nova població al seu voltant. Apareix una nova classe social, la dels que feien del comerç la seua activitat principal: els burgesos.

Però malgrat aquestes transformacions, en la nova societat continuava vigent el sistema social, jurídic i polític heretat de l'època visigòtica. Per això, aquest sistema es va veure ràpidament qüestionat per les classes socials emergents: nobles terratinents i burgesos, en detriment de l'aristocràcia tradicional. En conseqüència, el creixement econòmic motivat per l'agricultura va enriquir, sobretot, l'aristocràcia, que va afeblir el poder comtal, va qüestionar les bases del poder polític, va reformar el sistema jurídic i va crear un gran perdedor: la pagesia, que és la que havia protagonitzat el creixement econòmic.

La societat quedava dividida en nobles i els qui no ho eren, i organitzada en forma de piràmide, on cada esglaó tenia vincles de fidelitat o dependència amb l'esglaó anterior o el posterior. Així començava a articular-se la nova societat feudal, fonamentada en la violència, codificada amb els *Usatges* (que substituïen les lleis visigòtiques) i sacralitzada amb la benedicció eclesiàstica dels cavallers. Aquesta era, a grans trets, la situació a de la Catalunya del segle XI.

b) Marc cultural

Els fets que permeteren l'aparició de la llengua catalana al llarg d'aquests segles foren la nova situació social que va nèixer dels canvis històrics esmentats i el nou marc cultural que se'n va derivar. Els antics valors hereus de la civilització romana queden relegats al passat, alhora que s'imposaren els nous valors que imperaran durant tot el feudalisme. Sense dubte, serà el cristianisme el més beneficiat d'aquesta nova situació, ja que aquest constituirà la referència que inspirarà tot el sistema feudal.

Especialment rellevant és el fet que la Catalunya Vella era un territori, com hem dit, de marca o frontera, en un dels punts geogràfics més interessants de l'Edat Mitjana, ja que participava dels corrents culturals més importants i influents d'Europa: des del nord, el pensament cristià carolingi amb totes les seues idees renovadores, i des del sud, la vasta riquesa cultural islàmica. El resultat d'aquesta fusió fou el sorgiment d'un art i una cultura propis que va ultrapassar fronteres: l'art romànic. Aquest art, provinent de terres franceses, borgonyeses i, sobretot, llombardes, s'estén a terres catalanes a través de l'occitània, culturalment molt unida, com ja hem dit, a les terres catalanes.

L'art romànic, a més a més, constituïa un bon reflex de la piràmide social i dels valors culturals que imperaven en la Catalunya cristiana del segle XI: les relacions de lleialtat dels vassalls respecte dels senyors, que tenen el poder sobre els béns terrenals, són només una imitació del sotmetiment del creient al Déu cristià totpoderós. En aquesta concepció del món altament teocèntrica, l'home és només un diminut element sotmés i determinat per Déu (de la mateixa manera que els vassalls estan sotmesos a la voluntat del seu senyor). Aquesta concepció trasllueix en tot l'art feudal romànic⁶.

⁶ Ferrando Francés 2011, p.54: "Aquest és el pressupòsit subjacent a l'art romànic, en la primitiva música polifònica o en els tòpics literaris de l'amor cortés de la poesia trobadoresca, tres grans aportacions de l'alta edat mitjana."

Darrerament, i com a conseqüència de la *renovatio carolingia* i del restabliment del llatí culte en l'administració que aquesta promulgava, neix una forta voluntat de consignar per escrit l'activitat pública de les institucions i dels individus més notables⁷. És per això que els primers texts de la llengua catalana pertanyen a aquests dos àmbits socials: eclesiàstic (homiliaris) o organització social feudal (juraments de vassallatge, capbreus, testaments...). La propagació de monestirs romànics, que a partir del segle XII seran el principal centre emissor de cultura, va propiciar l'aparició dels primers. L'existència de les noves relacions socials i jurídiques entre els nobles motivaren l'aparició dels segons, ja que aquests texts esdevenien els únics garants dels pactes o juraments realitzats. Un d'aquests juraments és el text objecte del nostre estudi en aquest treball.

c) El *Jurament de compareixença*: contextualització del text en el sistema judicial català del segle XI.

La pervivència d'algunes institucions feudals del passat van afectar més bé poc a les pràctiques jurídiques feudals. En realitat, aquestes formen part completament del sistema de poder i de sotmetiments socials feudals que el sistema tractava d'imposar i perpetuar. El fort teocentrisme medieval es manifesta també en l'àmbit jurídic, i no solament en l'apel·lació a aquest Déu diví i absolut, sinó també en la creença que tot dret humà que no s'oposava ni entrava en contradicció amb el dret diví (o de l'església) era també un dret creat per Déu⁸. En conseqüència, tota la realitat institucional jurídica descansava també en la figura de Déu i en els sacraments.

D'acord amb aquesta concepció teocràtica, imperava un sistema de categorització social que tenia una clara intenció, ja que es basava en la idea que no tots els individus tenen els mateixos privilegis socials: cada individu ha de remetre's a una

⁷ Ferrando Frances 2011, pàg.55

⁸ Ruiz Doménech 1982, pàg.7

instància superior, que és la que determinarà el devenir dels fets, per damunt de tots els quals està solament la figura Déu. Per això, els juraments feudals, màxim document de l'època, se sacralitzen també com correspon a aquesta concepció teocràtica. En aquest sentit, la filiació familiar i social de les persones que intervenien en qualsevol procés o document judicial era fonamental, ja que el seu origen social era determinant per a atorgar validesa a les seues declaracions o proves en un litigi, fet que atorgava diferents categories morals i judicials de persones. D'ací ve la importància de la presència d'alguns noms propis o referències personals en texts judicials de certa importància, com per exemple, els juraments. Així ho observem també en el text que nosaltres comentarem, on es fa referència a diverses personalitats i s'hi consigna la seua filiació familiar:

"(...) i hi faré dret de totes les causes dels homes i les dones que de mi s'hagin querellant o bé es resolguin al judici de Gislbert, vescomte, i de Gombau de Besora i d'alamany i de Mir Geribert i de Guillem i de Ramon, germà seu, si hi fossin, (...)"

Jurament de compareixença, línies 4 i 5.

4.- Context lingüístic: la llengua catalana del segle XI

a) Caracterització general de la llengua del segle XI.

El canvi del llatí al català va ser lent i gradual, gairebé imperceptible. Cap generació no tingué la sensació de parlar una llengua nova, diferent a la dels pares dels seus components. És doncs impossible de dir en quin moment comença la història de la llengua catalana; els canvis més radicals degueren produir-se en els segles VII i VIII; però aquest problema es troba enfosquit perquè els documents s'escriuen en un llatí artificios, que no corresponia gens al llenguatge viu coetani. Tanmateix, els escriptors sovint es distreuen, i cauen en la llengua viva.

Joan Coromines, 1965.

Hom considera que el primitiu romanç català es va conformar a partir del segle V dC, tot i que no en tenim consciència escrita fins a uns segles més tard, en el marc

geogràfic que hem anomenat Catalunya Vella. Els romanistes coincideixen a afirmar que a partir del segle V es van produir canvis lingüístics notables en tota la zona occitana-catalana producte de diversos fets històrics determinats, com la desintegració de l'imperi romà d'occident i l'ocupació dels visigots i dels francs, pel nord, i dels musulmans pel sud. Aquests fenòmens es van intensificar en els segles VII i VIII en tots els parlars occitans, i ja en el segle XI comencem a observar fenòmens com la reducció del grup –ND > -nn que, posteriorment, separaran el català.

Si podem afirmar que el català, com la resta de parlars romànics, va nàixer en aquests segles, és perquè tenim dades que testimonien els inicis d'una consciència lingüística només uns anys després. La principal és la que es dedueix de l'anomenada *Renovatio Carolingia*. Sabem que, des dels inicis del segle IX, l'anomenada *Catalunya Vella* formava part de l'Imperi Carolingi. Doncs bé, si a mitjan segle es va creure convenient que el llatí, la *lingua franca* comuna a tot l'Imperi, necessitava una revitalització per atorgar-li de nou els trets que el caracteritzaven com a llengua culta, és certament perquè ja s'hi tenia consciència que aquella que s'havia generalitzat com a llengua vehicular en aquests contextos ja era una altra llengua diferenciada.

Cal tenir en compte en aquest punt la situació de diglòssia que caracteritzava la distribució lingüística del moment: mentre el llatí culte quedava cada vegada més assimilats als usos més cultes, la litúrgia i el àmbits judicials, la llengua romànica s'assimilava cada vegada més als usos col·loquials i a la literatura popular de caràcter oral que produïa el poble. Si el primer pas ha estat, doncs, el naixement del romanç com a llengua d'expressió oral, el següent pas serà la incorporació del romanç a l'escriptura. Aquest serà també un procés gradual i esglaonat en què el romanç culminarà un procés de dignificació que acabarà per incorporar-lo també a l'escriptura, primer amb glosses aïllades, després amb paraules soltes i finalment amb frases senceres. De nou aquest procés se'ns fa difícil de precisar, ja que no conservem cap text representatiu d'aquest procés anterior al segle XI.

Com a recopilació de tot aquest procés evolutiu, fem constar ara l'encertada classificació cronològica que proposa Joan Bastardas⁹, posteriorment ampliada per Joan Martí i Castell, que evidencia l'evolució de la llengua en aquest període. Aquests autors parlen d'un català preliterari per referir-se exclusivament a la llengua oral d'entre els segles VIII i X, que encara no es reflecteix en els documents i de la qual sols tenim constància en fonts llatines, mitjançant les alteracions que s'observen en el que deuria ser esperable en el llatí d'aquest període. Un altre estadi seria el del català "arcaic", aquell que a partir del segle XI hi comença a traslluir en els texts escrits, però amb poca elaboració formal; aquesta etapa arribaria fins al segle XIII. Darrerament, el català literari seria aquell que, des de la segona meitat del segle XIII, manifesta ja una codificació sòlida i unitària en els texts, que l'habilita com a llengua d'expressió vàlida de qualsevol àmbit del saber.

a. Trets fonètics

Convé ara assenyalar els trets fonètics més destacables del català preliterari que es dedueixen de la documentació conservada. Car tenir en compte, però, que, d'una banda, les diferències entre la llengua oral i la llengua escrita eren ben notables, i, d'altra, que els trets característics de la llengua oral només poden ser deduïts d'allò que es manifesta en la llengua escrita, que, altrament, sol estar bastant allunyada, com hem dit, de l'estadi evolutiu real de la llengua.

Tanmateix, cal no oblidar que, tot i unitat de la llengua catalana ja des del seu origen, "*aquest es manifesta des dels orígens sota dues varietats dialectals constitutives*"¹⁰, català oriental i occidental. Així doncs, fem constar que ressenyem ara només els trets que caracteritzen el català oriental preliterari, és a dir, la llengua emprada en les comarques orientals de la Catalunya Vella anteriorment al segle XI, ja que aquesta és

⁹ Bastardas 1995, pàg.37 - 64

¹⁰ Ferrando Francés 2011, pàg.66

l'estadi de llengua present en el text que ens ocupa, donada la seua filiació temporal i geogràfica. A més, tenint en compte que el català, tot i ser de formació autòctona, presenta molts llocs comuns amb l'occità per l'estreta relació que existia, fem constar només les característiques que presenta el català diferenciadament de l'occità. Serà la presència o no de tots aquests trets el que ens permetrà categoritzar el nostre text.

VOCALISME¹¹

- Conservació de les vocals tòniques del llatí vulgar A, I, O oberta, O tancada i U.
- La E oberta es converteix, en nombrosos contextos, en E tancada, que esdevé neutra en oriental no més tard del segle XII.
- La E oberta i la O oberta havien desenvolupat, tant en català com en occità, un triftong (*iéi, uói*). Però solament en català, es monoftonguen al segle XI en *ii u*.
- El diftong AI (procedent de A+CT i del sufix –ARIU) evoluciona a *ei*. Però a partir del segle XI, *ei* provinent de AI monoftonga en *e* en el dialecte oriental, mentre que *ei* provinent de –ARIU monoftonga en *e* en tot el català.
- El diftong AU (un dels pocs provinents del llatí clàssic que havien perdurat en el llatí vulgar) es monoftonga ja en *o* oberta.
- Molt abans del segle XI, desapareixen les vocals àtones interiors, llevat de A, que esdevé *e*.
- També abans del segle XI, és palesa la caiguda de totes les vocals àtones finals, a excepció de A. En determinats contextos, apareix una *e* final de suport.
- Les terminacions –ANT i –AS evolucionen a –*en* (segle XI) i a –*es* (segle IX).
- La A i E pretòniques es neutralitzen en [ə] en el dialecte oriental ja al segle X.

¹¹ Ferrando Francés 2011, pàg.66-79

CONSONANTISME

- Palatalització de la L- inicial (grafiada, però, amb una sola l).
- Manteniment de la F- inicial.
- La C i G seguides de E i I evolucionen a [ts] i [dʒ], respectivament.
- Es manté la distinció entre /b/ i /v/.
- Es conserven els grups consonàntics inicials amb L o R com a segon element.
- Els grups inicials QUA-, GUA- tendeixen a conservar el diftong: la monoftongació en o o en a és més freqüent en posició no inicial, sobretot en oriental.
- Les oclusives sordes intervocàliques esdevenen sonores; les sonores es fricatitzen o tendeixen a desaparèixer.
- Les geminades se simplifiquen quan són oclusives, es conserven si són continues, i se simplifiquen o palatalitzen si són nasals o laterals.
- Els grups consonàntics intervocàlics tendeixen a conservar-se, amb sonorització de les sordes en determinats casos (palatalització o assimilació). La simplificació dels grups geminats vulgars *mm*, *mn* ja es donava al segle XI, però si tenim en compte que majoritàriament les grafies no ho manifesten, hem de pensar que aquest procés no es va consumir fins el segle XII.
- Els grups de consonant+iod presenten una gran varietat de solucions.
- La -D-, les combinacions -CE-, -CI-, -TY-, i la desinència verbal -TIS evolucionen cap al so fricatiu [ð]. Aquesta es vocalitza cap als segles XI i XII.
- Dins de determinats grups consonàntics romànics, sovint la primera consonant es resol en la semivocal [w].

- Els grups romànics en què el segon element era una consonant líquida tendiren a palatalitzar-se en alguns casos; en altres, la primera consonant s'assimila a la segona i s'articula com a geminada.
- El grup romànic T'C genera una consonant palatal africada sonora geminada (per bé que aquesta evolució no és segur que siga autòctona).
- Les consonants finals llatines desapareixen, tret de S, L i R que es mantenen. La N llatina esdevinguda final desapareix al segle X, encara que es manté gràficament fins els segle XIII.

b. Trets morfològics i sintàctics.

L'evolució del llatí cap a una sintaxi romànica implica, entre d'altres, aquests quatre importants fenòmens:

- a) Desaparició del sistema casual. Els noms catalans deriven de l'acusatiu; la resta dels casos es perden (tot i algunes reminiscències puntuals).
- b) Reorganització de la categoria gramatical del gènere. Destaquen principalment aquests fets: el gènere neutre desapareix (amb escasses restes en el sistema nominal i, sobretot, pronominal); en conseqüència, els adjectius llatins de tres terminacions les redueixen a dues, i els de dues, a una; el català (i l'occità) creen un interrogatiu propi amb alternança de gènere, front a la forma invariable d'altres llengües romàniques veïnes (*que* del castellà, per exemple).
- c) Aparició d'un nou sistema d'articles i pronoms. Es creen un article masculí *lo* (>ILLU) i un femení *la* (>ILLA), que conviu amb les formes *es* (>IPSE), *sa* (>IPSA). També es creen, al costat de les formes de demostratiu ja existents, les formes reforçades *aquest* (>ACCU ISTE), *aquell* (>ACCU ILLE) i *aqueix* (>ACCU IPSE). D'altra banda, adquireixen una nova vitalitat les partícules pronominoadverbials

hi (>IBI), *hic* (<HIC) i *en* (>INDE). L'ordre en les combinacions binàries de pronoms febles és encara *acusatiu + datiu*.

- d) Reestructuració del sistema verbal. Els fets més destacables són:
- a. La reducció de les quatre conjugacions llatines a tres, per bé que els verbs en -ERE s'integren en la segona.
 - b. Molts verbs de la segona en -ERE desplacen l'accent al radical.
 - c. El futur es forma a partir de la perífrasi INFINITIU + HABEO.
 - d. Les formes sintètiques de *perfectum* són substituïdes per formes analítiques també amb l'auxiliar HABEO.
 - e. Els perfets llatins en -UI adopten una desinència velar.
 - f. Es crea un condicional sintètic en *-ra*.
 - g. Un reduït nombre de verbs de la tercera conjugació adopten el morfema incoatiu *-esc* (també documentades formes en *-isc*).

c. Trets lèxics. Pel que fa al lèxic, ens remeten al detalladíssim estudi de Germà Colon¹², en què analitza amb profunditat les característiques definitòries del lèxic català: els seus orígens, filiació, posició dins la Romània i relacions amb la resta de llengües romàniques. Com a tret general i fonamental, cal destacar el fet que el lèxic català respon a una creació pròpia i autòctona, si bé és cert que la major part dels patrimonialismes mantenen un estret paral·lelisme genètic amb la Gal·loromània (sobretot amb l'occità). Aquest ve determinat, d'entre d'altres motius històrics i culturals posteriors (dels quals

¹² Colon 1993.

hem parlat ja en aquest treball), per la diferent romanització de la resta d'Hispania.

b) Context sociolingüístic: fenòmens històrics que afavoreixen la consolidació de la llengua catalana.

Hem dedicat diverses pàgines a tractar d'explicar el naixement de la nostra llengua a partir de criteris exclusivament lingüístics. Toca ara, doncs, ampliar sensiblement el nostre punt de vista, si no volem que el nostre estudi quedi incomplet. La tendència del lingüista és explicar la llengua des d'una perspectiva fonamentalment lingüística i entenent-la com a un sistema concret de fonemes, morfemes, estructures sintàctiques i trets lèxics determinats objectivament. Aquesta concepció, però, no té en compte un agent fonamental en l'existència de qualsevol llengua: la societat que li dona la vida.

Volem dir amb això que els aspectes sociolingüístics esdevenen fonamentals a l'hora de caracteritzar qualsevol llengua, i més encara si es pretén l'estudi del període inicial d'aquesta. Considerem que els orígens d'una llengua constitueixen un moment cronològic difícilment delimitable i caracteritzable amb criteris purament objectius i lingüístics, ja que en aquest precís moment històric adquireixen una especial rellevància els seus parlants. I és que, des d'una perspectiva sociolingüística, no podem parlar del naixement d'una llengua fins que els seus propis parlants no en tinguen consciència, és a dir, fins que impere el sentiment col·lectiu de pertànyer a una nova comunitat lingüística i, per tant, a una nova societat.

En el cas del català, açò s'aplica a la convivència social que hi van tenir el llatí culte, el llatí vulgar i el romanç, amb la distribució en àmbits d'ús ben diferenciats d'aquestes tres varietats lingüístiques. Probablement, aquests tres estadis de la llengua estaven presents en cada individu més del que tradicionalment s'ha considerat, encara que, evidentment, cap parlant pren consciència del canvi en els seus usos lingüístics de la nit al matí. Ara bé, això no vol dir que totes les persones en feren ús de manera

habitual: naturalment, sols les classes socials més altres tindrien ocasió de mantenir els usos més cultes de la llengua llatina, mentre que les classes socials més rústiques disposarien d'escasses o nul·les ocasions d'accedir als àmbits d'ús més cultes.

Això podria implicar, i és el que ens sembla més interessant, que gran part de la societat arribaria a adquirir consciència que aquella llengua que emprava en el llenguatge col·loquial, sobretot oral, amb els seus conciutadans era una derivació d'aquella altra que feia servir en els usos més elevats. Solament l'adquisició d'aquesta consciència podria determinar, al nostre parer, l'autèntic naixement de la llengua catalana, independentment de la presència o no de trets romànics als textos escrits.

El context històric-social a partir del qual és possible l'adquisició d'una nova consciència lingüística tampoc ocorre de la nit al matí, sinó que respon a un procés històric i sociocultural previ que el desencadena, en què el poder polític i el sentiment de prestigi adquireixen un paper fonamental. Com afirma Joan Martí i Castell: *mai no es produeix una fragmentació lingüística sense causes detectables fora del sistema mateix*¹³. En el cas de la nostra llengua, el fet històric principal que en permet el seu naixement és la caiguda de l'Imperi Romà el 453 dC, amb la consegüent desaparició del llatí com a element aglutinador. La llengua llatina s'afebleix; la nova llengua romànica pren força. I encara que el nom *llengua llatina* continua emprant-se al llarg dels anys posteriors, designa una realitat lingüística cada vegada més diferent de la dels anys anteriors.

El període determinant, però, en la creació d'una nova realitat lingüística catalana allunyada de la llengua llatina és entre els segles VII i VIII. Per què? De nou, per l'aparició d'un nou fet històric extern a la evolució interna de la llengua. Es tracta ara de la invasió dels pobles germànics, en primer lloc, i dels àrabs, posteriorment. Aquest fet accelera la consciència social de canvi de realitat històrica, l'ancoratge amb el

¹³ Martí i Castell 2001, pàg.161

passat s'afebleix encara més i l'adquisició d'una nova consciència lingüística és fa cada vegada més evident. En efecte, es pot dir que aquests dos fets històrics són els que determinen de manera inequívoca el naixement d'un romanç català, cadascun d'una manera: d'una banda, perquè les invasions germàniques suposen un apropament amb el món franc i la cultura carolíngia; d'altra banda, perquè les invasions musulmanes forcen l'expansió territorial catalana cap al sud i cap a l'est i comporten la implantació de la incipient llengua catalana en nous territoris.

Ara bé, és cert que en l'estadi naixent del català, la invasió germànica fou determinant. I no sols perquè suposava el desmembrament definitiu de l'organització social, política i administrativa anteriors, sinó també per l'aparició de dos fenòmens socials determinants: el paper de l'Església no sols en l'àmbit religiós, sinó també en l'educatiu, i el fort impacte de la *renovatio carolingia*. D'aquesta manera, entre l'acció eclesiàstica i el renaixement carolingi, el distanciament entre el llatí literari i culte i allò que es parla col·loquialment es fa evident en aquests segles a Catalunya, i determina en aquestes terres el naixement de la llengua catalana.

Per acabar, Joan Martí i Castell encara estableix un fet més, si bé no històric, almenys sí socialment important, que determina la vulgarització de la llengua. Es refereix al fet que, a partir del segle XI, desapareix progressivament el costum d'un lector que llegeix en veu alt un text al públic que escolta, i comença a estendre's el costum de la lectura privada, en silenci. Aquest fet és crucial en la romanització de la llengua escrita per un senzill motiu: en desaparèixer la figura del lector, que s'esforçava per apropar la pronúncia d'allò escrit als usos orals per tal de fer el text més intel·ligible als oients, apareix la necessitat de fer els texts escrits més propers a la llengua parlada, ja que d'altra manera el lector ja no els entén. En paraules de Martí i Castell: *es tendeix a fer*

*convergir l'ús oral amb l'ús escrit: un fenomen de vital importància, perquè suposa que les solucions més populars penetrin en el nivell formal de l'escriptura*¹⁴.

c) Context lingüístic de les llengües romàniques veïnes.

Des de la desaparició del poder lingüístic cohesionador que imposava l'Imperi romà, diversos factors polítics, econòmics, socials, ideològics i culturals provocaren la vulgarització del llatí i el sorgiment de les diferents llengües romàniques. La cronologia és diferent en el cas de cada llengua, depenent del context particular de cadascuna d'elles i de diversos factors, com ara: la provinença geogràfica del llatí que s'hi implantà, l'antiguitat de la colonització, el tipus de relacions amb el centre de poder, la major o menor intensitat de la romanització, les diferències socials dels colonitzadors, la influència posterior dels pobles que exerciran l'hegemonia després de l'Imperi, l'evolució interna de cada parlar i la història posterior de cada col·lectiu¹⁵.

És, però, ressenyable el fet que la resta de les llengües romàniques comparteixen amb el català moltes de les situacions sociolingüístiques que hem caracteritzat com a pròpies en el seu procés d'evolució. Per exemple, H.Lüdtke (1968, p.247-257)¹⁶ assenyala que la situació sociolingüística de les llengües romàniques en el període que va des de l'època d'August fins a Carlemany és la de diglòssia, i que d'ençà de la reforma carolíngia, aquella diglòssia es va transformar en un dualisme bilingüe llatí/llengua nacional (romanç). Aquest procés va tenir una cronologia desigual en cadascuna de les llengües: és més primerenc en França, la Marca Hispànica i el nord d'Itàlia, i més tardà en la resta de la Romània. Ara bé, tampoc és gens fàcil determinar en quin moment concret es pot datar el naixement de cadascuna de les llengües

¹⁴ Martí i Castell 2001, pàg.166

¹⁵ Martí i Castell 2001, pàg.38-40

¹⁶ Referència extreta de Gimeno Menéndez 2004.

romàniques i determinar el moment de la seua diferenciació. Com assenyala el professor Gimeno Menéndez (2004, p.175): *“aun cuando podamos determinar con exactitud suficiente los más antiguos testimonios de cada una de las variedades romances, habríamos de limitarnos necesariamente al examen de los monumentos escritos, que son siempre posteriores a la formación de las variedades neolatinas como lenguas familiares”*.

En conclusió, i segons totes aquestes consideracions, hem d'imaginar per a la resta de llengües romàniques una situació sociolingüística i uns processos evolutius semblants als del català. Ens interessa especialment ara el cas concret de les llengües veïnes del català, per la influència recíproca que hi va haver. Durant el període històric en què sorgiren els romanços, la nostra llengua va coexistir amb les següents llengües romàniques: en la península ibèrica (filiació iberomànica) el gallec, el lleonés i el navarroaragonés (aquestes dues foren absorbides posteriorment pel castellà), el castellà i l'aranés; de fora de la península, amb l'occità (filiació gal-loromànica). Aquest doble contacte és el que ha provocat la tradicional controvèrsia de la filiació del català, que presenta trets d'ambdós grups lingüístics. A tall de conclusió, i per no entrar ara en aquesta controvèrsia, només cal ressenyar la postura de Badia i Margarit, el qual afirmava que, si bé geogràficament el català és eminentment iberoromànic, pel context històric que uní ambdós territoris, i per la funció de pont que té el territori català entre ambdós grups geogràfics, també presenta molts trets gal-loromànics.

En el territori peninsular fora de Catalunya, el llatí competia, en els àmbits d'ús més formals, amb dues llengües de prestigi que havien importat els nous pobladors islàmics i la nombrosa població jueva, amb el poder social, cultural i econòmic en moltes ciutats: parlem de l'àrab i l'hebreu. En els àmbits informals, però, la llengua romanç més important per nombre de parlants era el castellà. Els primers testimonis escrits d'aquesta llengua apareixen en el moment en què es va consolidar el procés de

dissociació entre la llengua escrita i la llengua oral, que va ocórrer entre els segles VIII i XI. En efecte, les glosses *silenses* i *emilianenses* apareixen en còdex del segle X.

Fora de la península, el contacte més productiu és el que es va donar entre els parlants catalans i occitans. Gràcies als estrets lligams que existien entre aquests dos territoris ja des de la Romanització, la intel·ligibilitat entre aquests dos romanços era completa i no es tenia consciència de parlar dues llengües distintes. A més, aquesta interrelació es va veure encara més magnificada entre els segles XI i XII, per la creació de la llengua literària catalana-occitana que ja hem comentat. Catalans i occitans se sentien, doncs, membres d'una mateixa identitat lingüística. Tanmateix, aquesta situació especial no és única en la Romània, i el mateix paper que va desenvolupar l'occità entre els cortesans catalans com a llengua literària el va tenir el gallegoportugués en Castella, com s'observa en les *Cántigas* d'Alfons X el Savi.

5.- Estudi lingüístic del Jurament de compareixença.

a) Primers testimonis escrits de la llengua catalana. Valoració del *Jurament de compareixença* en aquest context.

Com hem assenyalat en capítols anteriors, l'aparició del català en els texts és progressiva des de mitjan segle XI, a excepció de la primera frase escrita en català en el còdex del monestir de Ripoll (lamentablement perdut) de què donava notícia Villanueva. Per això, els primers documents feudals són de vital importància per observar la convivència del llatí i del català en aquest estadi inicial. Seguim l'antologia que proposen Josep Moran i Joan Anton Rabella en la seua obra *Primers textos de la llengua catalana* (2001).

Els primers texts que hem conservat pertanyen al segle XI. El més antic és un *Jurament feudal* datat entre el 1028 i el 1047. Contemporani a aquest és el *Jurament*

de compareixença objecte del nostre estudi, del qual parlarem a continuació. Només uns anys posterior és el *Jurament feudal de fidelitat* de finals del segle XI. Aquest text és un dels més interessants d'aquest període des del punt de vista lingüístic, perquè per primera vegada la llengua romànica s'hi deixa veure d'una manera molt evident. També s'ha considerat de finals del segle XI un text jurídic, els *Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet*, en el qual la llengua catalana predomina ja sobre la llatina.

Ja en el segle XII destaca el *Jurament de pau i treva del comte Pere Ramon de Pallars Jussà al bisbe d'Urgell*, datat entre el 1098 i el 1112. Aquest document, també de caràcter feudal, és redactat ja intencionadament en llengua catalana, mentre que el llatí trasllueix només en uns pocs mots de caràcter formulari. Per això fou considerat pel seu descobridor, Joaquim Miret i Sans, com al primer text conegut escrit en català. De data posterior són els *Greuges dels homes de Sant Pere de Graudescales*, molt semblants als greuges ressenyats anteriorment, però que amb una redacció més evolucionada sintàcticament i expressivament. També és un document feudal el *Capbreu de Castellbisbal* del 1189, que té un interès especial perquè presenta per primera vegada l'article dit "salat", que llavors era viu en el català central (des d'on arribà a les Illes) però que ben prompte fou eliminat de la llengua escrita.

D'aquest període, però, destaca especialment la compilació de lleis que es fa fer al segle XII coneguda amb el nom de *Liber iudicorum* o *Lex Gothica*, que unificava la legislació de gots i hispans, i de la qual hem conservat dos fulls. Aquesta documentació destaca pel fet que és ja considerada pels coetanis una "traducció" al català del text original, datat en el segle VIII, i perquè en ella es fa evident la voluntat d'adaptació del català naixent als recursos de què disposava la llengua llatina culta. Convé assenyalar de nou que aquest text ha estat considerat des del seu descobriment als anys 60 com el primer text escrit en català, tot i que, com ja hem dit en la nostra introducció, aquesta opinió no és actualment compartida pels especialistes en el període arcaic de la llengua com Joan Bastardas o Josep Moran.

Per concloure aquesta compilació de texts arcaics, arribem a les conegudes *Homilies d'Organyà*, de finals del segle XII o començaments del XIII. Com hem dit, aquests texts han estat considerats tradicionalment els primers escrits en català, si bé ja hem comentat que el més correcte és considerar-les els primers exemples de català literari. No ens detindrem més en ells: se n'ha parlat molt en els darreres temps. Cal només assenyalar que, el fet que les *Homilies d'Organyà* foren traduïdes de l'occità, evidencia que ja hi havia una consciència de diferenciació entre aquesta llengua i la catalana en el segle XII. Ens trobem, per tant, en un punt en què ja no només es fan traduccions del llatí en *rusticam romanam linguam*, sinó que, a més a més, també comencen a ser necessàries les traduccions d'una llengua romanç a una altra, fenomen que fa palès l'allunyament i la pèrdua d'homogeneïtat entre les diferents llengües romàniques.

b) Caracterització formal del *Jurament de compareixença*. Anàlisi lingüística.

*“Ja en el segle IX, i encara més en els X i XI, l'aparició de mots i àdhuc de frases enteres en català pur és tan freqüent al mig dels textos en llatí, que és impossible de no adonar-se **que el llenguatge parlat d'aquell temps havia d'ésser essencialment el mateix que el que coneixem per català**”*

(Martí i Castell, 2001, p.172, sobre el text original de Joan Coromines 1965, p.26)

El text que hem elegit és el *Jurament de compareixença*, conservat en un pergami que actualment es troba a l'Ajuntament de Caldes de Montbui (Vallès) i que, segons sembla, va ser redactat a principis del segle XI¹⁷. És un text de caràcter judicial, en què un declarant (anònim), que suposem ha estat condemnat en un judici recent, fa promesa de comparéixer tots els anys en la festa de la Santa Creu a un lloc determinat de Barcelona, davant les autoritats que cita al text com a garantia de la seua paraula, i sempre i quan no es produísca cap circumstància greu que ho impedisca. L'interés de l'elecció ve motivada, evidentment, no pel seu contingut, sinó perquè es tracta d'un

¹⁷ Moreu Rey 1980, pàg.105. L'autor es basa per establir la datació del text en diverses dades històriques que n'extreu, fonamentalment en els noms dels personatges històrics que hi apareixen.

text del primer terç del segle XI, moment clau en la incorporació del primitiu romanç català al llenguatge escrit, en què aquest s'hi deixa veure per primera vegada.

i) Presència d'elements pròpiament llatins al text:

En línies generals, la presència de la llengua llatina en aquest text es fonamenta en tres fets principalment: el gran nombre d'estructures estereotipades pròpies del gènere jurídic; la presència d'una morfologia, sobretot nominal i pronominal, pròpiament llatines en gran part del text; i a l'abundant ús de lèxic llatí (si bé aquestes dues darreres característiques podrien justificar-se per l'abundant presència del vocabulari i de les estructures formulars pròpies d'aquests texts, com hem dit primerament).

Per exemple, són netament llatines les següents seqüències del text: /1 *Iuro ego quod per unumquemque anno inter vivos fuero sic ero ad festivitatem (...)* /2 (...) *in civitate barchinona ad ipsum porticum (...)* *et hoc [dijes] post epifanie (...)* /3 (...) *de omnes causas ad ipsos omnes vel ad ipsas feminas qui de me se querellaverint (...)* /4 (...). *Ad iudicium de guilaberto [vic]e chomite [et de] gondebalo /5 de besaura et de alamanno et de mirone gueriberto . et de guilielm[o] et de raimundo fratre suo /6 si ibi fuerint . et si ibi non fuerint ad iudicium de istos qui ibi fuerint (...)* /7 *iuraverint . (...)* /8 (...) /9 (...) *nisi per absolutum de berengario chomite et de gualdalo [episcopo] . sic[ut?] superius /10 scriptum est (...)* /11 (...) *aut si non sum /12 preso . (...) si non per (-4-) sepulcrum domini (...)* /13 (...) /14 (...) *nec feminam de episcopatum sancte crucis nec de episcopatum de /15 sancti petri de ausona . si ille primus (...)* /16 (...)

A continuació detallem els trets que ens han semblat més destacables de les seqüències llatines ressenyades anteriorment.

(1) Trets fonètics i morfològics.

- Persisteix el diftong AU, com és normal encara al llarg del segle XI: *aut talem /4 amodium; chomite [et de] gondebalo /5 de besaura; /15 sancti petri de ausona.*

- Manteniment de les oclusives intervocàliques, tant sordes com sonores en *pacem, legua, episcopatum* o *crucis*: /6 (...) *et ista **pace** et ist[um] directum*; 7/ (...) *prope de barchinona civitate de una leg[ua]*; /14 *ominem non hoccidre nec feminam de **episcopatum** sancte **crucis** nec de **episcopatum***.
- Manteniment de consonants finals llatines que posteriorment cauran (no és el cas de S, L i R, que es mantenen): són nombrosos els exemples, com *quod, ipsum, porticum, directum, talem, placitum, absolvimentum, scriptum, sum, ominem, episcopatum*. Cal assenyalar, però, que moltes d'aquestes paraules apareixen al text formant part d'expressions formulars provinents del llatí, per tant, és lògic que mantinguen la grafia llatina, independentment del fet que aquestes ja no es mantingueren en la llengua oral: /2 (...) *ad **ipsum porticum*** /8 *I aure inter **predictum placitum** i serei ad don de **nullum christianum** [et de?] barchino[na] non anda-* /9 *rei . nisi per **absoluimentum** de berengario chomite et de gua[dallo] [episco]po . sic[ut?] superius* /10 ***scriptum** est si o tenrei . et si o tendre sine engan me scie[nte]* . *Si es non ei de passione* /11 *che chavalchar non puxa aut de aqua que passar non puxa . aut si non **sum*** /12 *preso (.) sine engan aut si non per (-4-) **sepulcrum** domini sine engan .*

Tres exemples, però, contradiuen aquesta tendència del text:

- El cas de la *-n* esdevinguda final, com en els exemples *engan* o *don*, que malgrat l'evolució fonètica que està experimentant aquest fonema (cap a la palatalització o cap a la desaparició), encara es manté gràficament en aquests texts arcaics. /8 *I aure inter **predictum placitum** i serei ad **don** de **nullum christianum***; /10 ***scriptum** est si o tenrei . et si o tendre sine **engan** me scie[nte]* . *Si es non ei de passione* /11 *che chavalchar non puxa aut de aqua que passar non puxa . aut si*

non sum /12 preso (.) sine engan aut si non per (-4-) sepulcrum domini sine engan./13 passad. o farai ad predictos termines. sine engan.

Un altre exemple és el de la negació **non**, que alterna amb la forma *no* amb caiguda de la *-n* final: /14 *ominem non hoccidre nec feminam, front a /15 sancti petri de ausona . si ille primus no m ferirads.*

- El cas de *ista pace* (<ISTAM PACEM): per la sintaxi de la frase hem d'entendre que és un acusatiu singular (va coordinada per *et* amb *istum directum*), però no ha mantés les *-M* finals, segons la tendència de la llengua en aquest sentit: 6/ (...) *et ista pace et ist[um] directum.*
- El mot *don* (<DAMNUM), on la *-n* final que hem descrit anteriorment és conseqüència de la caiguda l'acabament *-UM*.

(2) Trets morfològics i sintàctics.

El text es mostra bastant conservador en la morfologia nominal, ja que manté els acabaments casuals propis de la morfologia llatina, amb nombrosos exemples de distints casos i declinacions: NOMINATIU SINGULAR: com en *primus* (2a declinació masculí); *aqua* (1a declinació femenina); ACUSTIU SINGULAR: com en *porticum* (2a declinació masculí); *feminam* (1a declinació femenina); ACUSATIU PLURAL: com en *vivos* (2a declinació masculí), *armas* (1a declinació femenina); *dies* (5a declinació femenina); GENITIU SINGULAR: com en *sancte* (1a declinació femenina); *crucis* (3a declinació femenina); DATIU SINGULAR: com en *ei* (pronom *is, ea, id*); ABLATIU SINGULAR: com en *anno* (2a declinació masculí); *festivitate* (3a declinació femenina); *aqua* (1a declinació femenina). També la morfologia pronominal se'ns revela molt conservadora: pràcticament es mantenen les formes llatines clàssiques intactes. Veiem diversos exemples del pronom emfàtic *ipsum, ipsos* o *ipso* (línies 2, 3 i 4), del possessiu *suo* (línia 5), de l'indefinit *nullum* (línia 8), del pronom personal *me* (línia 10),

o de l'anafòric *ille* (línia 15) entre d'altres. Contràriament, la morfologia verbal és bastant més innovadora, com explicarem en el següent apartat.

Pel que fa a la sintaxi, aquesta és típicament llatina en les seqüències més formulars (per exemple, la primera línia del text pareix haver estat escrita per qualsevol dels autors clàssics llatins: *Iuro ego quod per unumquemque anno inter vivos fuero sic ero*), mentre que es mostra més innovadora fora d'aquestes estructures.

(3) Trets lèxics.

Els elements lèxics purament llatins que trobem en el text pertanyen a la categoria de les estructures típiques del llenguatge judicial, que no és difícil trobar fossilitzades i repetitives en altres texts contemporanis d'aquest tipus. Considerem suficients els exemples d'expressions genuïnament llatines que hem presentat en l'apartat i), pàg.28, d'aquest treball

ii) Presència d'elements romànics.

Malgrat l'evident petja llatina en el *Jurament de compareixença* que acabem de descriure en l'apartat anterior, la llengua romànica ja s'hi deixa veure a tots els nivells d'una manera bastant evident, si bé aquesta presència es manifesta en diferents graus en els nivells fonètic, morfològic, sintàctic i lèxic. Aquesta desigual gradació es justifica en el fet que la llengua no incorpora al registre escrit de manera homogènia els diversos canvis lingüístics. Observem, si més no, com trasllueix el romanç català en el nostre text, mitjançant l'anàlisi dels diferents nivells lingüístics que hem establert.

(1) Trets fonètics.

No ens ha resultat difícil constatar al text molts dels trets fonètics i morfològics que hem ressenyat com a propis de la llengua del segle XI. Tornem a recordar en aquest punt la importància que aquests trets apareguen en la escriptura, ja que denoten un estadi

Estudi filològic d'un text del segle XI: Jurament de compareixença

encara més evolucionat en la llengua oral. En ressenyem només els que ens han semblat més interessants:

- Es mantenen les vocals llatines tòniques sense problemes fonètics; com que els exemples són nombrosos, en exemplifiquem només dos de cada tipus: A tònica, /1 *anno*; /2 *civitate*; I tònica, /6 *ista*; /8 *inter*; O tònica, /2 *hocto*; /12 *non*; U tònica, /1 *crucis*, /3 *qui*. És interessant en aquest sentit la presència d'una -e final en *termines* (quan caldria esperar *terminos*): /13 *passad . similiter o farai ad predictos **termines**. sine engan*.
- És palesa la monoftongació heretada del llatí vulgar, com en els casos de *sancte* (per *sanctae*) o *que* (per *quae*): /11 *che chavalchar non puxa aut de aqua **que** passar non puxa*; /14 *ominem non hoccidre nec feminam de episcopatum **sancte** crucis*.
- Desaparició de la vocal àtona E en *hoccidre* (per *occidere*): /14 *ominem non **hoccidre** nec feminam*; *chavalchar* (per *chavalchare*); *passar* (per *passare*): /11 *che **chavalchar** non puxa aut de aqua que **passar** non puxa*.
- Manteniment de la F inicial, com en *festivitate*, *farei* o *feminas*: /1 (...) *inter vivos fuero sic ero ad **festivitate** [sanct]e crucis*; /2 (...) *hocto [di]es post epifanie et ibi **farei***; /3 *directum de omnes causas ad ipsos omnes vel ad ipsas **feminas***.
- Manteniment de grups consonàntics inicials com CR (1 (...) *inter vivos fuero sic ero ad festivitate [sanct]e **crucis***); FR (/5 *de besaura et de alamanno et de mirone gueriberto . et de guilielm[o] et de raimundo **fratre** suo*); PR (/8 *I aure inter **predictum** placitum*).
- Contradint la tendència del text, on les oclusives es mantenen, trobem ja dos interessants exemples de sonorització d'una oclusiva sorda dental, en els mots *passad* (>*passatum*) i *ferirads* (>*ferirades*): *e[ɲ]es /13 **passad** . similiter o farai*;

/15 *sancti petri de ausona . si ille primus no m ferirads*. En aquests exemples, la vocal àtona que ha provocat la sonorització no es manté, d'acord amb la tendència de la llengua en aquest sentit.

- La grafia QU- manifesta una tendència irregular en el text, ja que es manté en *que* (>*quae*), però no en *che* (>*quae*): *Si es non ei de passione /11 **che** chavalchar non puxa aut de aqua **que** passar non puxa*.
- Manteniment de les geminades laterals en *querellaverint*, *gondeballo*, *nullum* o *ille*. Aquestes geminades presenten dues tendències: es palatalitzen (*querellaverint*, *querellante*, *gondeballo*, *ille*) o se simplifiquen (*nullum*), però observem com en aquest text del segle XI encara s'hi conserven les grafies en ambdós casos: /3 *directum de omnes causas ad ipsos omnes vel ad ipsas feminas qui de me se **qu[er]jellaverint** a[ut] talem /4 amodium que cum ipso **querellante** o fenescha. Ad iu[di]cium de guilaberto [vic]e chomite [et de] **gondeballo**; /8 *I aure inter predictum placitum i serei ad don de **nullum** christianum; /15 sancti petri de ausona . si **ille** primus no m ferirads*.*

(2) Trets morfològics i sintàctics.

Pel que fa a la morfologia el text és, com hem dit, bastant arcaic, almenys en la morfologia nominal i pronominal. No obstant això, hi trasllueix ja una morfologia verbal que evidencia la tendència de la llengua en aquest sentit. Els casos més clars en aquest sentit són els interessants exemples de futurs totalment romànics i bastant allunyats de les formes llatines corresponents: parlem de la primera persona del singular del futur en formes com *farei*, *portarei*, *aure*, *serei*, *andarei*, *tenrei* (que alterna amb *tendre*), *farai* o *hoccidre*. Recordem que el futur romànic es forma a partir de la perífrasi tardollatina INFINITIU + VERB AUXILIAR HABEO EN PRESENT¹⁸. Aquestes formes

¹⁸ Moll 2006, pàg.222, 223.

perifràstiques experimenten ja una considerable contracció en el llatí vulgar i en el romanç primitiu, de manera que en la primera persona del singular observem com CANTARE HABEO esdevé CANTARE-AIO (amb caiguda de l'oclusiva sonora intervocàlica i tancament de la E breu davant vocal en el verb HABEO).

El fet ressenyable és que els exemples citats evidencien que aquesta evolució és contemporània al text, ja que trobem exemples dels distints estadis evolutius d'aquest temps verbal. Així *farai* (FACERE HABEO > FACERE-AIO > *farai*) és un exemple de l'estadi més primitiu de l'evolució; *farei* (FACERE HABEO > FACERE-AIO > *facerei*) o *portarei* (PORTARE HABEO > PORTARE-AIO > *portarei*) ja evidencien a monoftongació posterior de AI en *ei*, amb caiguda de la *o* àtona final; *tendre* (<TENERE HABEO, que intercala una *-d-* entre el grup *-NR-*) o *hoccidre* (<OCCIDERE HABEO) mostren ja la monoftongació final de *ei* tònica en *e*. Sense dubte, la coexistència de les diferents formes en un mateix text indica, no sols que l'evolució fonètica descrita li és contemporània, sinó també que l'escrivent dubta entre quina és la grafia que ha d'emprar per a representar unes formes verbals que, evidentment, ja no es pronunciaven de la manera que s'escrivia.

En altres formes, com la tercera persona del singular del present de subjuntiu de *fira* o *puxa* que provenen de la formes llatines FERIAT (>*fira*) i POS-SIAT (>*puxa*), presenten també l'evolució fonètica corresponent a un text del segle XI.

Finalment, tenim també tres exemples de formes verbals en tercera persona del plural del pretèrit perfet de subjuntiu, com *querellaverint*, *fuering* o *iuraverint*; aquestes, però, mantenen intacta la fonètica llatina, i no mostren senyals de l'evolució fonètica posterior.

Pel que fa al gènere, és ressenyable com a tret romànic el cas del mot *don*, exemple de la tendència a eliminar el gènere neutre llatí. Derivat de DAMNUM, és l'únic exemple del text que presenta caiguda en el grup final *-UM*, fenomen fonètic propi del segle XI però que aquest no representa gràficament, com hem dit. Que, a més a més, siga

l'únic mot neutre del text pot no ser una coincidència, sinó que evidencie la major evolució en aquest sentit dels mots neutres, per tal d'eliminar l'acabament en *-um*.

No hem observat al text cap indicatiu de l'aparició de l'article; de fet, sí que apareixen les formes pronominals que en són els antecedents: /15 *ille*, /3 *ipsos*, *ipsas*, les quals mantenen encara la sintaxi i el significat originals llatins.

Sintàcticament, observem una alteració de la sintaxi llatina esperable en la tendència a posar el verb com a primer o segon element de la frase (no és així en les expressions formulars, on el verb manté la seua posició a final de mot) i en la tendència a la construcció paratàctica, amb pocs exemples de subordinació, que es limiten a una subordinada substantiva (*quod...fuero*), diversos exemples de subordinades relatives (introduïdes per *qui*, *que* o *che*) i diversos exemples de períodes condicionals (introduïts per *si* o *nisí*). Ho veiem en els següents exemples:

- Verb a inici de frase en /1 (...) *sic **ero** ad festivitate [sanct]e crucis que **erit** in mense /2 madio; et ibi **farei** /3 directum de omnes causas ad ipsos omnes vel ad ipsas feminas; /7 (...) et armas non **portarei** . prope de barchinona civitate de una leg[ua] no les /8 I **aure** inter predictum placitum i **serei** ad don de nullum christianum (...); /10 si o **tendre** sine engan me scie[nte]; /12 (...)si non **sum** /12 preso (.) sine engan; /13 similiter o **farai** ad predictos termines . sine engan.*
- Sintaxi oracional: en negreta els abundants exemples de conjuncions coordinants; subratllades les oracions subordinades:

luro ego quod per unumquemque anno inter vivos fuero sic ero ad festivitate [sanct]e crucis que erit in mense /2 madio in civitate barchinona ad ipsum porticum ecclesie sancte crucis et hocto [di]les post epifanie et ibi farei /3 directum de omnes causas ad ipsos omnes vel ad ipsas feminas qui de me se quer]ellaverint a[ut] talem /4 amodium que cum ipso querellante o fenescha.

Ad iu[di]cium de guilaberto [vic]e chomite [et de] gondebalo /5 de besaura **et** de alamanno **et** de mirone gueriberto . **et** de guilielm[o] **et** de raimundo fratre suo /6 si ibi fuerint . **et** si ibi non fuerint ad iudicium de istos qui ibi fuerint **et** ista pace **et** ist[um] directum /7 iuraverint . **et** armas non portarei . prope de barchinona civitate de una leg[ua] no les /8 I aure inter predictum placitum i serei ad don de nullum christianum [et de?] barchino[na] non anda- /9 rei . nisi per absoluimentum de berengario chomite **et** de qua[dallo] [episco]po . sic[ut?]
superius /10 scriptum est si o tenrei . **et** si o tendre sine engan me scie[nte] . Si es non ei de passione /11 che chavalchar non puxa **aut** de aqua que passar non puxa . **aut** si non sum /12 preso (.) sine engan **aut** si non per (-4-) sepulcrum domini sine engan . e[i]es /13 passad . similliter o farai ad predictos termines . sine engan . **et** /14 ominem non hoccidre **nec** feminam de episcopatum sancte crucis **nec** de episcopatum de /15 sancti petri de ausona . si ille primus no m ferirads . ho nno se adoptex[?] /16 contra me che m fira.

(3) Trets lèxics.

Les primeres paraules genuïnament catalanes que trobem en el text, així com en la resta de texts d'aquest tipus, són termes feudals que no tenen correlació en el lèxic llatí perquè no hi existien. Evidentment, la incorporació del lèxic romànic als textos jurídics hauria de ser, necessàriament, més tardana que en altres tipologies textuais, donat l'alt grau de formalitats pròpies del gènere. Tot i això, és possible, com hem dit, trobar-ne alguns exemples:

- L'expressió *farei directum* amb el sentit de “donar satisfacció”, “fer justícia”:
hocto [di]es post epifanie et ibi farei /3 directum de omnes causas.
- El verb *querellare*, inexistent en llatí, encara que sí el mot *querela* (-ella), -ae (“queixa, protesta”), del qual sembla provenir: /3 (...) *qui de me se qu[er]ellaverint.*

- El terme *amodium*, amb el sentit de “conveni, pacte, tracte”: /4 **amodium** que cum ipso querellante o *fenescha*.
- El verb *fenescha*, derivat de l'expressió tardo llatina *finem facere*, eufemisme per designar el fet de “morir”: /4 cum ipso querellante o **fenescha**.
- El terme *pace* amb el nou sentit de “pacte, tracte”, i no *pau* com en llatí: *ista pace et ist[um] directum /7 iuraverint*.
- Presència de *i* en substitució de l'adverbi llatí *ibi*: /8 **I** aure inter predictum placitum **i** serei ad don de nullum christianum.
- El terme *don*, derivat de *damnum* “perjudici, dany”: 8/(...) *i serei ad don de nullum christianum*.
- El terme *placitum* amb la nova significació de “plaç, termini”: /8 **I** aure inter predictum **placitum**.
- El terme *absolvimentum*, amb el sentit de “dispensa” (derivat de *ab-solvo*: deixar lliure): /9 *rei. nisi per **absoluimentum** de berengario chomite*.
- El terme *engan*, amb el significat de “mancar a la fidelitat”: /10 *scriptum est si o tenrei . et si o tendre sine **engan** me scie[nte] . Si es non ei de passione /11 che chavalchar non puxa aut de aqua que passar non puxa . aut si non sum /12 preso (.) sine **engan** aut si non per (-4-) sepulcrum domini sine **engan** . e[i]jes /13 passad . similiter o farai ad predictos termines. sine **engan***.

- El terme *passione*, amb el sentit de “malaltia”, derivat del significat en llatí tardà de “sofriment, dolor”, que en llatí clàssic no tenia aquesta significació negativa¹⁹: *Si es non ei de **passione** /11 che chavalchar non puxa.*
- El terme *chavalchar*, amb el sentit de “muntar a cavall”: *Si es non ei de **passione** /11 che **chavalchar** non puxa.*

iii) Anàlisi comparativa del text amb els trets definitoris de la llengua del moment: hi ha coherència?

Llegit el corpus textual que hem detallat al punt 5.a) d'aquest treball, i analitzat el nostre text d'acord amb el ressenyat en els punts anteriors, podem concloure que el text respon a les característiques lingüístiques i de tipologia textual pròpies d'un text jurídic del segle XI i s'adiu completament amb la llengua de la documentació de l'època. En efecte, hem pogut comprovar la presència d'un dels trets fonamentals dels texts juridicoadministratius arcaics: es manté l'ús del llatí en l'encapçalament i les estructures arcaiques, per sentir-se com a formulismes preestablerts, propis del gènere, mentre que el català s'introdueix en la resta del text, sobretot per donar nom a les noves estructures i relacions socials imposades pel feudalisme, inexistents en els referents lingüístics llatins. Com a conseqüència d'aquesta introducció gradual de lèxic i estructures sintàctiques genuïnament romàniques, la morfologia i la sintaxi pròpies de la llengua catalana del segle XI (només existent a la llengua oral) també s'hi deixen veure constantment al llarg del text i amb nombrosos exemples, com ja hem explicat.

¹⁹ En relació al mot *passione*, és ben interessant l'estudi de J.Burguera “Passa “epidèmia”: un cas d'homonimització”. L'autor proposa el terme, a partir del sentit de “malaltia” que observem en el text, com a antecedent del mot *passa* amb el sentit d'“epidèmia” que ha perviscut fins els nostres dies.

6) Conclusions.

Al llarg d'aquest treball hem volgut evidenciar que els texts catalans arcaics anteriors al segle XII presenten un nombre suficient de trets lingüístics romànics, de manera que ja poden ser considerats texts escrits en llengua catalana. Els motius que ens permeten afirmar la genuïtat i catalanitat del text no són solament lingüístics, sinó que responen a un ampli espectre de condicionants extralingüístics, com són els elements històrics, socials i culturals que contextualitzen el text. En aquest sentit hem plantejat el nostre treball, amb la intenció de recollir, prèviament a l'anàlisi lingüística, tots aquells altres aspectes fonamentals per categoritzar lingüísticament el text.

Tenint en compte tots aquests condicionats extralingüístics, ens ha resultat molt més fàcil establir i comprendre els motius que afavoriren la incorporació de la nostra llengua als texts escrits: "*hi ha qui parla*" afirma Ferrando Francés²⁰ *-de l'existència de la llengua catalana solament a partir de quan es disposa de texts escrits íntegrament en català; i hi ha qui, en canvi, considera que el fet de trobar una sola forma catalana en un text escrit en llatí n'és un testimoni suficient*". Considerem encertada aquesta segona opinió, entenent que la presència de formes romàniques als texts, encara que siguin aïllades, denoten que la llengua catalana ja existeix, si més no oralment.

El concepte bàsic és que la presència d'una sola forma catalana genuïna en un text llatí denota un estadi lingüístic en què la llengua escrita i la llengua oral ja no són percebudes com una mateixa realitat lingüística, de manera que en el registre escrit (llatí) s'insereixen paraules pròpies de la llengua oral (romàniques). Podem establir una seqüenciació ben semblant a la següent: s'utilitza el llatí de manera formular fins que les necessitats de la realitat que es vol consignar al text motiven la introducció de termes o frases en català; quan es reemprén una nova idea, de nou s'usa el llatí, fins

²⁰ Ferrando Francés 2011, pàg. 160.

que torna a ser impossible i s'imposa de nou un neologisme romànic, bé morfològic, bé sintàctic, bé lèxic.

Tenir en consideració la idea anterior ens ha semblat clau a l'hora d'emprendre l'estudi dels texts arcaics, i més encara si tenim en compte dos dels fenòmens més importants que experimenten els parlants en un procés de canvi lingüístic: d'una banda, la imperceptibilitat del canvi, que fa que el parlant no en tinga consciència, i d'altra, l'adquisició precisament d'eixa consciència lingüística que li permeta adonar-se que el canvi s'ha produït. Si hom se centra en la presència o no de determinats elements lingüístics en l'estudi dels texts, i oblida les circumstàncies socials que els han motivat, molts d'aquests fenòmens lingüístics semblaran buits de significació o transcendència.

A més a més, no hem d'oblidar que cap canvi lingüístic es produeix sense un canvi previ en les estructures socials que el possibiliten. En el cas del català, fins que no es va imposar el feudalisme i van desaparèixer les antigues imposicions culturals, la llengua pròpia d'aquesta nova societat no va poder accedir als texts, ja que el registre culte i formal estava assimilat encara al llatí. La importància de la societat feudal com a realitat innovadora i diferenciada que motiva de manera substancial l'aparició del català a l'escriptura i que n'afavoreix un ús progressiu en la documentació és un fet que, sense dubte, l'estudi dels texts del període arcaic ajuda a demostrar²¹.

Si atenem ara a l'anàlisi exclusivament lingüística i a les conclusions que se'n deriven, cal dir que el nombre d'innovacions romàniques en el text estudiat és considerable en tots els nivells: fonètic, morfològic, sintàctic i lèxic. I més encara si tenim present que es tracta d'un text del primer terç del segle XI (dels més arcaics que hem conservat) i de tipus jurídic, el qual, per les característiques del seu gènere (altament formal, amb caràcter institucional i amb vinculacions jurídiques), estava escrit en un registre volgudament culte. Si, malgrat tots aquests condicionants, prenem en consideració i

²¹ RABELLA I RIBAS 1999, pàg.16.

valorem com cal la gran quantitat d'elements romànics del text, no és agosarat pensar que la situació lingüística del moment havia de ser molt més propera a una nova realitat romànica, i no a la llengua llatina en què l'escrivà pretenia, certament, expressar-se.

Tenen especial rellevància en aquest sentit la presència d'elements fonètics com la caiguda de la E àtona en *hoccidre* (per *occidere*), *chavalchar* (per *chavalchare*) o *passar* (per *passare*; o la sonorització de l'oclusiva sorda dental en el mots *passad* (>*passatum*) i *ferirads* (>*ferirades*). Morfològicament, són d'especial interès la tendència a la desaparició dels neutres que es veu en *don* (derivat de DAMNUM) o la presència de les innovadores formes verbals de futur o present de subjuntiu. Des del punt de vista de la sintaxi, destaquen com a trets romànics innovadors l'alteració de la sintaxi llatina, amb l'aparició del verb com a primer o segon element de la frase (no és així en les expressions formulars, on el verb manté la seua posició a final de mot) i en la tendència a la construcció paratàctica. Especialment interessant és el primer dels fenòmens, ja que aquest canvi en l'ordre de paraules serà uns dels trets que més conseqüències tindrà en l'evolució de la llengua posteriorment. Finalment, és enormement remarcable la presència d'algunes paraules que podem considerar genuïnament catalanes, i que en la seua majoria són termes feudals, d'acord amb el procés evolutiu que hem explicat amb anterioritat.

En conclusió, i a la llum d'aquestes recapitulacions finals, considerem que el text *Jurament de compareixença* pot ésser considerat un dels primers testimonis escrits de la llengua catalana, si bé en un estadi molt embrionari. Hem pretés deixar clar en el nostre estudi que les justificacions que ens permeten fer aquesta afirmació són nombroses i heterogènies, ens hem basat en trets lingüístics constatables de manera objectiva, i hem contextualitzat la importància de cadascun d'aquests trets en les circumstàncies històriques, culturals i lingüístiques de la societat catalana del segle XI.

BIBLIOGRAFIA

- Badia i Margarit, A.M. 1991. *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre.
- Bastardas, Joan. 1995. "Quan el llatí esdevingué català?", dins *La llengua catalana mil anys enrere* (pàg. 101-103). Barcelona: Curial.
- Bastardas, Joan. 1995. "El català preliterari", dins *La llengua catalana mil anys enrere* (pàg. 107-145). Barcelona: Curial.
- Burguera, J. 1997. "Passa "epidèmia": un cas d'homonimització", dins Bastardas, J. 1997. *Diàlegs sobre la meravellosa història dels nostres mots*. Barcelona: Edicions 62.
- Casanova, Emili. "Gramàtica històrica catalana: proposta d'un mètode d'estudi", *Caplletra*, 6, 1989.
- Colon, Germà. 1993. *El lèxic català dins la Romània*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Ferrando Francés, Antoni i Nicolás i Amorós, Miquel. 2011. *Història de la llengua catalana*. Barcelona: UOC.
- Gargallo, J.E. 1996. *Les llengües romàniques. Tot un món lingüístic fet de romanços*. Barcelona: Empúries, (2a edició).
- Gimeno Betí, Lluís. 2005. *Aproximació lingüística als inicis de la llengua catalana (segles VIII al XIII)*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I.
- Gimeno Menéndez, Francisco. 2004. "Situaciones sociolingüísticas dispares en el proceso de formación de las lengua romances", *Aemilianense: revista internacional sobre la génesis y los orígenes históricos de las lenguas romances*, núm. 1.
- Grandgent, G.H. 1970. "Introducción al latín vulgar, Consejo superior de investigaciones científicas". Instituto "Miguel de Cervantes", Publicaciones de la *Revista de Filología Española* (núm. IX).
- Holtus, Günter i Völker, Harald. 2004. "Los primeros documentos de la lengua francesa y occitana y el problema de la localización", *Aemilianense: revista internacional sobre la génesis y los orígenes históricos de las lenguas romances*, núm. 1.
- Martí i Castell, Joan. 2001. *Els orígens de la llengua catalana*, Barcelona: Publicacions de la Universitat Oberta de Catalunya.

Moll, Francesc de Borja. 2006. *Gramàtica històrica catalana*, València: Publicacions de la Universitat de València [Edició de 1991 corregida i anotada per Joaquim Martí Mestre].

Moran i Ocerinjauregui, Josep. 1989. *Treballs de lingüística històrica catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Moran i Ocerinjauregui, Josep. 2004. "El proceso de creación del catalán escrito", *Aemilianense: revista internacional sobre la génesis y los orígenes históricos de las lenguas romances*, núm. 1.

Moran, Josep i Rabella, Joan A. 2001. *Primers textos de la llengua catalana*. Barcelona: Proa.

Moreu Rey, Enric. 1980. "Un document insòlit del segle XI", *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat*, núm.18.

Rabella i Ribas, Joan Anton. 1999. "La relació entre el llatí i el català a la documentació arcaica". *Llengua & Literatura, Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura*, núm. 10.

Ruiz Domenech, José Enrique. 1982. *Las prácticas judiciales en la Cataluña feudal*. Barcelona: Universidad Autónoma de Barcelona.

Salrach Marés, Josep M. (coordinador). 2001. *Història de Catalunya I*. Barcelona: UOC.

Väänänen, V. 1975. *Introducción al latín vulgar*. Madrid: Gredos.

VVAA, *Miscel·lània Fabra*. 1943. *Recull de treballs de lingüística catalana i romàntica dedicats a Pompeu Fabra*. Buenos Aires: Imprempta i Casa editora "Coni".

ANNEXOS

1. Text

Pergamí existent a l'Arxiu Municipal de Caldes de Montbui

2. Transcripció i traducció del text.

TRANSCRIPCCIÓ

Iuro ego quod per unumquemque anno inter vivos fuero sic ero ad festivitatem [sanct]e crucis que erit in mense /2 madio in civitate barchinona ad ipsum porticum ecclesie sancte crucis et hocto [di]es post epifanie et ibi farei /3 directum de omnes causas ad ipsos omnes vel ad ipsas feminas qui de me se querellaverint a[ut] talem /4 amodium que cum ipso querellante o fenescha. Ad iudicium de guilaberto [vic]e chomite [et de] gondeballo /5 de besaura et de alamanno et de mirone gueriberto . et de guilielm[o] et de raimundo fratre suo /6 si ibi fuerint . et si ibi non fuerint ad iudicium de istos qui ibi fuerint et ista pace et ist[um] directum /7 iuraverint . et armas non portarei . prope de barchinona civitate de una leg[ua] no les /8 I aure inter predictum placitum i serei ad don de nullum christianum [et de?] barchino[na] non anda- /9 rei . nisi per absoluimentum de berengario chomite et de gua[dallo] [episco]po . sic[ut?] superius /10 scriptum est si o tenrei . et si o tendre sine engan me scie[n]te . Si es non ei de passione /11 che chavalchar non puxa aut de aqua que passar non puxa . aut si non sum /12 preso (.) sine engan aut si non per (-4-) sepulcrum domini sine engan . e[st] /13 passad . similiter o farai ad predictos termines . sine engan . et /14 ominem non hoccidre nec feminam de episcopatum sancte crucis nec de episcopatum de /15 sancti petri de ausona . si ille primus no m ferirads . ho nno se adoptex[?] /16 contra me che m fira.

TRADUCCIÓ

Juro jo... que cada any que sigui entre els vius, així també seré, en la festa de la Santa Creu que hi ha en el mes de maig, en la ciutat de Barcelona, en el porxo de l'església de la Santa Creu, i vuit dies després de l'Epifania; i hi faré dret de totes les causes dels homes i les dones que de mi s'hagin querellant o bé es resolguin al judici de Gislabert, vescomte, i de Gombau de Besora i d'alamany i de Mir Geribert i de Guillem i de Ramon, germà seu, si hi fossin, i si no hi fossin, al judici que del qui hi hagués i que aquesta pau i aquest dret haguessin jurat; i no portaré armes més a prop d'una llegua de Barcelona quan acudeixi a aquets plets, i no faré dany a cap cristià i no romandré a Barcelona sense dispensa del comte Berenguer i del bisbe Guadall. Com ha estat escrit, així ho mantindré i ho atendré sense engany sabent-ho jo, si no tinc impediment de malaltia de manera que no pugui cavalcar o d'aigua de manera que no pugui passar o si no sóc pres, sense engany; o si no peregrino al Sepulcre del Senyor sense engany; i una vegada l'impediment passat, semblantement ho faré en els termes damunt dits sense engany i no occurré cap home ni dona del bisbat de la Santa Creu ni del bisbat de Sant Pere d'Osona si el primer no em colpeja irat o si no es disposa a colpir-me.

(traducció de Josep Moran i Joan Anton Rabella, 2001, pàg.51)

3. Etapes i períodes del procés de formació de les llengües romanços, dins de l'occident romànic²².

1. ETAPA PROTOROMANÇ (segle VIII – segona meitat del segle XI)

1.1. Segle VIII: SITUACIÓ DE DIGÓSSIA ROMÀNICA ESTRICTA:

- 1.1.1. Estàndard = llatí medieval no reformat
- 1.1.2. Vernacles: romanços (francés, occità, català, navarrés, aragonés, retorromànic, italià, asturià, lleonés, mozàrab i gallec).

1.2. Finals del segle VIII: SITUACIÓ DE DIGLÒSSIA ROMÀNICA ÀMPLIA

- 1.2.1. Estàndard = llatí medieval reformat
- 1.2.2. Vernacles: romanços (francés, occità, català, navarrés, aragonés, retorromànic, italià, asturià, lleonés, mozàrab i gallec).

1.3. Principis del segle XI: SITUACIÓ DE CONFLICTE LINGÜÍSTIC

- 1.3.1. SUBSTITUCIÓ LINGÜÍSTICA dels vernacles pel llatí reformat, propiciada per la reforma carolíngia.
- 1.3.2. REACCIÓ DE L'ESGLÉSIA: Concili de Tours (813)

1.4. Primera meitat segle IX – primera meitat segle XI: NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA DELS ROMANÇOS

- 1.4.1. PRIMER TEXT EN PROSA (francés): *Serments de Strasbourg* (842)
- 1.4.2. Jurament del pleit capuà (960)
- 1.4.3. Primeres glosses en romanç hispà: *codex emilianense* (964)
- 1.4.4. Juraments de fidelitat occitans del castell de Lautrec (985)

1.5. Segona meitat segle XI: SITUACIÓ DE CONFLICTE LINGÜÍSTIC

- 1.5.1. SUBSTITUCIÓ LINGÜÍSTICA dels vernacles pel llatí medieval reformat, propiciat per la reforma gregoriana,
- 1.5.2. A excepció del francès (*Chanson de Roland*) i l'occità.

2. ETAPA ANTIGA I MEDIEVAL (finals del segle XI – finals dels segle XV: NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA DELS ROMANÇOS.

²² Gimeno Menéndez 2004, pàg.208